

פיליפ וקסלר. החברה המיסטית: חזון חברתי מתפתח.
ירושלים: כרמל, 2007. 221 עמודים

שלמה פִּיֶּשֶׁר*

הספר החברה המיסטית שאפתני מאוד ומעניין, אך גם בעייתי מכמה בחינות. הספר שאפתני במבנה שלו ובהנחותיו ההגליאניות: לטענת המחבר, התהליך ההיסטורי של התפתחות חברת המידע מעניק לנו נקודת מבט חדשה שמאפשרת לנסח מחדש קטגוריות סוציולוגיות ומסגרת תיאורית שתהיה אדקוויטית לחברה החדשה העולה ומתגבשת. לדעת וקסלר, גיבושה של חברת המידע בעשורים האחרונים מלווה בעלייה של מה שהוא מכנה "החברה המיסטית", שהיא צורת חיים וצורת אינטראקציה חברתית חדשה. הסממנים של החברה המיסטית הם בראש ובראשונה אמפיריים: התעוררותה של הדת בעשורים האחרונים, ובייחוד הדת המיסטית – קרי העידן החדש על הפְּנוּמְנִיָּה הרחבה שלו (יוגה, טאי־צ'י וכיוצא באלה) – וכן מקבילותיה של הדת המיסטית, הקשורות יותר לדת היסטורית וממוסדת. בארץ וביהדות מקבילות אלה הן תנועות החסידות המתחדשות: ברסלב וחב"ד (המשיחיסטית).

וקסלר מסתמך על חוקרים כמו הרוי (Harvey), קסטלס (Castells) ומלוצי (Melucci), ומקשר בין עליית העידן החדש במובנו הרחב ביותר ובין עליית חברת המידע. הוא מצביע על הגמישות בתהליכי הייצור, הצריכה והצבירה המאפיינים את חברת המידע ומציין את המקום הנכבד הניתן בה לניעות, ובעיקר לחדשנות. מאפיינים מרכזיים אחרים של חברת המידע הם הנוכחות של תופעות להרף עין (ephemerality), השינוי הקיצוני המתמיד (volatility) ו־de-centering. כל אלה מלווים בהתמססות של גבולות: הגבולות החברתיים מתערפלים ככל שהאינטראקציה החברתית הולכת ומתבססת על רשתות נטולות גבולות ואינה מתנהלת עוד בתוך חברות או קולקטיבים. חשובה מכך היא התמססותם של גבולות הזמן והמקום, שני העוגנים של חיי היומיום. בעקבות זאת משתנה גם האני, ועולה חשיבותו של המרחב הפנימי ושל האני המשחק.

כתוצאה מכך, וגם כמענה לפרגמנטציה ולא־יבוד המשמעות, מתגבשת החברה המיסטית. כדי לתאר אותה ואת הפוטנציאל שלה בהקשר של יחסים חברתיים ותיאוריה חברתית שואב וקסלר מושגים מכמה מסורות דתיות־מיסטיות־מאגיות שלטענתו קמות עכשיו לתחייה, בהן מסורת הטנטרה מדרום אסיה, השמאניזם ותנועת החסידות היהודית.

לב לבנה של החברה המיסטית הוא המיסטיקה של העולם הזה (inner-worldly mysticism). החברה המיסטית מבשרת שינוי במושגינו הבסיסיים ביותר: הבסיס לאינטראקציה חברתית חדל להיות ייצוגים קולקטיביים, נורמות ותפקידים, ואת מקומם תופס ה"ביניים" הבובריאיני, שלפיו האינטראקציה מורכבת מההכרה בזולת, מהמענה הניתן לו, ואף מהאחריות עליו. המעמד הזה מקודש וחיוני, וכפי שכותב בובר, הוא מייצג את הגאולה. ואולם, התפיסה המיוצגת בחברה המיסטית חורגת אל מעבר לפילוסופיה החברתית של מרטין בובר. הגוף זוכה בה לתפקיד מרכזי: במעמד המקודש של האינטראקציה החברתית האנרגיה מוחלפת גם

* מכון ון ליר בירושלים ובית הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים

בין שני גופים. יתר על כן, החברה מאבדת את מרכזיותה לטובת הקוסמוס והניצוצות, שיש להעלות ולאסוף אותם, כפי שאומר המיתוס הקבלי, מרחבי הקוסמוס כולו. וקסלר בונה את הטיעון שלו מתוך דיאלוג עם הקלאסיקה הסוציולוגית, ובייחוד עם ובר ועם דורקהיים. הוא דוחה את הסוציולוגיה הובריאנית של הדת, שלפיה התכלית של התפתחות הדת היא הרציונליזציה האינסטרומנטלית המערבית, וטוען שתחת הסגפנות האקטיבית של העולם הזה (inner-worldly ascetism) עולה היום המיסטיקה של העולם הזה. כמו כן, הוא טוען שהוא חושף את הצד המודחק של הסוציולוגיה של הדת של דורקהיים: הסוציולוגיה של דורקהיים בנויה על העלמת המאגיה והמיסטיקה, ועכשיו אנו חווים את החזרה של המודחק.

וקסלר ממשיך בתיאוריה שלו ומציג היבטים של המסורת הביקורתית בסוציולוגיה האמריקאית. הסוציולוגיה שהוא מציג, הסובבת סביב התחדשות הקודש והחיוניות באינטראקציה החברתית, אמורה לתת מענה לניכור ולכלוב הברזל של החיים המודרניים. וקסלר, שהוא פרופסור לסוציולוגיה של החינוך באוניברסיטה העברית, גם מציג אותה כפתרון לביטול האני ודריסתו, שהוא כה שכיח בחינוך המודרני.

כאמור, הספר מורכב ועשיר, אך לוקה בלא מעט בעיות. ראשית, הוא אינו ידידותי למשתמש. וקסלר מאזכר הוגים רבים מאוד ושלהל מחקרים בלי להסביר אותם. הוא גם מפנה לספרות ענפה בלי לבנות טיעון שהקורא יכול לעקוב אחריו בנקל. בעיה יסודית יותר היא שלא ברור באיזה רובד מתנהל הדיון. למשל, כשדורקהיים נדרש למאנה ולטוטם של הדת של שבטי אוסטרליה כמטפורה, הוא טרח להוביל את הקורא מהשימוש המילולי של המושגים בפיהם של האוסטרלים אל השימוש המטפורי הניתן להם בתיאוריה החברתית שלו. הספר הזה אינו ניחן באורך רוח כזה, ולכן קשה לקורא להבין מה משמעותם של המושגים אנרגיה, זרימה, ניצוצות, התחדשות ודומיהם.

יש גם בעיות מסוג אחר: הטיעון המרכזי מתבסס על כך שהחברה המיסטית המתפשטת היא הצורה התרבותית-דתית הדומיננטית. דא עקא, עצם הקביעה הזאת דורש בחינה וליבון. אמנם יש תופעות של עידן חדש, ונדמה שדת חווייתית אכן הולכת ומתפשטת במקומות שונים, אך עדיין לא ברור שצורות תרבותיות אלו הן הצורות הדומיננטיות של התקופה. בהקשר זה יש כמובן בעיות של הגדרה ומדידה, למשל: האם כל מי שמתתף באימון פסיכו-דהרמה (Psycho-dharma) שהוזמן על ידי מחלקת משאבי אנוש של חברת ההייטק שלו משתתף בחברה המיסטית? איני טוען שאין לראות בהשתתפות זו פרקטיקה דתית, אלא שיתכן שהשתתפות זו משכפלת דווקא את הקומודיפיקציה של היחסים החברתיים, ואינה בגדר קידוש שלהם והזרקת חיוניות מחודשת בתוכם.

ומכאן לבעיה האמפירית: לעומת החוקרים שתומכים בגישה של וקסלר, כגון פול הילאס (Heelas), ישנם שלל מחקרים המצביעים על כך שההשתתפות בעידן החדש מקיפה אחוים מעטים בלבד של האוכלוסייה, ובסך הכול היא די שולית (למשל Bruce, 2006). וקסלר אינו מעיר ולו ברמז שקיים אתגר כזה לתזה שלו. ומעל לכל זה מרחפת ההרגשה הטורדנית ש"מיסטיקה" היא אולי מרכיב מעניין בפסיפס העכשווי, אבל היא רחוקה מלהגדיר את התקופה.

לסיכום, יש כאן הצעה מעניינת להרחיב ולחדש את התיאוריה הסוציולוגית ואת קטגוריות היסוד שלה, ואולי היא מתכתבת עם חידושים אחרים בתחום המיקרו-סוציולוגיה, כמו זה

של רנדל קולינס (Collins, 2004). מאמצים אלו של וקסלר לא זכו בינתיים להתייחסות הראויה, וייתכן שאילו הגיש את הצעותיו באופן הנוח יותר להתקבל על דעת הבריות, הן היו זוכות להתייחסות נרחבת יותר.

מקורות

- Bruce, S. (2006). Secularization and the impotence of individualized religion. *The Hedgehog Review*, 8, 1–2.
- Collins, R. (2004). *Interaction ritual chains*. Princeton, NJ: Princeton University Press.